

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНА, ТАШКИЛОТ ВА МУАССАСАЛАРИДА КОМПЬЮТЕР ВА ОРГ ТЕХНИКАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ВАҚТИДА МЕХНАТНИ МУХОФАЗА ҚИЛИШ БЎЙИЧА ҚОИДА ВА КЎРСАТМАЛАРИ

*Доцент Ш.Х.Абдазимов., катта ўқитувчи Б.Э.Медешев Тошкент Давлат
Транспорт Университети “Техносфера хавфсизлиги” кафедраси*

*Доцент С.Т.Тухтабаев Тошкент тўқимачилик ва енгил саноати институти
“Мехнат муҳофазаси ва экология” кафедраси.*

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада компьютерлар ва кўп функцияли ускуналардан (принтерлар, сканерлар, узлуксиз қувват манбалари ва бошқа ташкилий техникалар) фойдаланувчилар учун меҳнат муҳофазаси бўйича кўрсатмалар берилади. Шунинг билан бирга Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонун ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 12- июлдаги 267-сонли “Меҳнатни муҳофаза қилишга доир меъёрий ҳужжатларни қайта кўриб чиқиш ва ишлаб чиқиш тўғрисида”ги ва 2010 йил 20-июлдаги 153-сонли “Меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича норматив-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш тўғрисида”ги қарорларига мувофиқ компьютерлар ва кўп функцияга оид ускуналари билан ишлашда, уларни техник таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатишда меҳнатни муҳофаза қилиш тартибини тўғрисида тушунчалар берилади.

Калит сўзлар: компьютер, сканер, йўриқнома, меҳнат муҳофазаси, иш жойлари, корхона, ташкилот ва муассасалар.

Компьютер бизнинг кунлик иш фаолиятимизда айниқса ақлий меҳнат қиладиган инсонлар учун жуда муҳим воситадир. Компьютерда иш пайтида эҳтиёт бўлиш, бегона нарсалар ва суҳбатлар билан чалғимаслик, иш жойи ноқулай ҳолатларни ва танадаги узок муддатли статик стрессни истисно қиладиган тарзда жиҳозланган бўлиши керак. Шахсий компьютерда ишлаётганда хонанинг жиҳозлари ва қисмларига ёки ерга уланган ускуналарга (батареялар радиаторлари, металл конструкциялар) бир вақтнинг ўзида тегиш эҳтимоли чиқариб ташланиши керак.

Компьютер билан ишловчи шахсларни иш жойини ишлашга тайёрлаш, бегона нарсаларни олиб ташлаш, шахсий компьютерни визуал текширувдан ўтказиш, электр розеткалари, вилкалар, электр симлари яхши иш ҳолатида эканлигига ишонч ҳосил қилиш. Электр вилкасини корпусидан ушлаб туриб, компьютерни 220В тармоққа улаш. Компьютерлар ва ташкилий техника билан ишлашда зарарли ишлаб

чиқариш омилларини инсон саломатлигига салбий таъсирини бартараф қилишга йўналтирилган хавфсизлик талаблари 2007 йил 29- мартдаги 0224-07-сон СанҚваМ “Компьютер, видеодисплейли терминал ва ташкилий техника билан ишлашда санитария қоидалари ва нормалари”га мувофиқ бўлиши лозим.

Экран олдидаги иш жойи шовқинсиз бўлиши лозим. Дисплейли залларда кондиционерлар, телефон овози, процессорлар келтириб чиқарадиган шовқин минимал даражада камайтирилган бўлиши зарур. Иш жойида шовқин даражаси 2001 йил 29-октябрдаги 012001-сон СанҚваМ “Шовқин. Хавфсизлик умумий талаблари”га мувофиқ бўлиши лозим. Компьютерлар ва кўп функцияга оид ускуналардан фойдаланиш гигиеник талабларга жавоб берувчи табиий ва сунъий ёритиладиган биноларда амалга оширилиши лозим. Дисплейларни бино ва хоналарнинг шимолий, шимолий-шарқий ёки шимолий ғарбий қисмида жойлаштириш лозим. Иш майдонлари битта ходимга 4,5 м² дан кам бўлмаслиги лозим.

Компьютерда ишловчи шахслар учун иш столининг ўлчами компьютер экранининг ўлчамидан келиб чиқиб белгиланиши керак. Умумий ҳолда столнинг узунлиги 160 см; кенглиги 0,90 м бўлиши лозим. Мониторлар ўрнатилган иш столлари орасидаги масофа (битта мониторинг орқа юзаси ва бошқа мониторинг экрани йўналиши бўйича) камида 2,0 м, мониторларнинг ён сиртлари орасидаги масофа эса камида 1,2 м бўлиши керак.

Компьютерда ишловчилар учун СЭС талабларига асосан иш жойининг ёритилганлиги 300-500 люкс атрофида бўлиши лозим. Компьютер экран сиртининг ёритилиши 300 люксдан ошмаслиги керак. Иш жойидаги ёруғлик операторнинг кўриш доирасида мутаносиб тақсимланиши лозим. Дисплей ўрнатилган залларни ёритиш учун замонавий ёритгичлардан фойдаланиш лозим. Ёритгичдан тушаётган нур экранда акс этмаслиги учун нур тўғридан-тўғри компьютер экранига тушмайдиган қилиб жойлаштирилиши керак. Экранда ёрқин доғлар акс этмаслиги учун иш жойида ялтироқ предметлар бўлмаслиги, операторнинг уст кийими тўқроқ рангда бўлиши ва унинг ортидаги барча предметлар кам ёрқинликка эга бўлиши лозим. Жиҳозлар бир қатор қилиб жойлаштирилганда тўғрисида турган экранларнинг ёруғлиги бир-бирига тушмаслиги учун улар оралиғига тўсиклар қўйилиши зарур. Иш ва дам олиш режими регламентлаштирилмаганда видеодисплейли терминалда узлуксиз ишлаш вақти 2 соатдан ошмаслиги зарур.

Нусха кўчириш-кўпайтириш техникасидан фойдаланишда қуйидаги асосий хавфсизлик қоидаларига амал қилиниши лозим: Хоналар етарли даражада табиий ва сунъий ёруғлик билан таъминланиши; ҳажми 15 м³ дан кам бўлмаган нусха

кўчириш-кўпайтириш техникаси учун бир иш жойининг майдони камида 6 м² бўлиши. Иш жойидаги ёруғлик операторнинг кўриш доирасида мутаносиб тақсимланиши лозим.

Дисплей ўрнатилган залларни ёритиш учун замонавий ёритгичлардан фойдаланиш лозим. Ёритгичдан тушаётган нур экранда акс этмаслиги учун нур тўғридан-тўғри компьютер экранига тушмайдиган қилиб жойлаштирилиши керак. Экранда ёрқин доғлар акс этмаслиги учун иш жойида ялтироқ предметлар бўлмаслиги, операторнинг уст кийими тўқроқ рангда бўлиши ва унинг ортидаги барча предметлар кам ёрқинликка эга бўлиши лозим. Жихозлар бир қатор қилиб жойлаштирилганда тўғрисида турган экранларнинг ёруғлиги бир-бирига тушмаслиги учун улар оралиғига тўсиклар қўйилиши зарур. Иш ва дам олиш режими регламентлаштирилмаганда видеодисплейли терминалда узлуксиз ишлаш вақти 2 соатдан ошмаслиги зарур.

Шунинг билан бирга нусха кўчириш-кўпайтириш техникаси билан ишлашда қуйидагилар тақиқланади;

- нусха кўчириш-кўпайтириш техникасини электр тизимидан узмаган ҳолда тозалаш;
- нусха кўчириш-кўпайтириш техникасининг нусха кўчириш ойнасига суяниш, унинг устига нусхаси кўпайтириладиган материалларни ва бошқа буюмларни қўйиш;
- нусха кўчириш-кўпайтириш ойнаси дарз кетган техникасини ишлатиш; аппаратга тиқилиб қолган қоғозни нусха кўчириш-кўпайтириш техникасини электр тармоғидан узмаган ҳолда олиш.

Компьютерлар ва кўп функцияга оид ускуналардан фойдаланиш оқибатида энг кенг тарқалган профессионал касалликлар қуйидагича:

- кўриш ва кўз аломатлари – кўриш кескинлигининг пасайиши ва нисбий кўриш чегараси, ёлғон (аккомодация спазмасидан) ва ҳақиқий миёпия, дурбин (волуметрик) кўриш қобиляти бузилган, кўз олдида парда, нарсаларнинг тушунарсиз контурлари, рангларининг ўзгариши ва ҳақозо;
- кўзлардаги оғриқ ва кўз қовоқларининг қизариши, пўстлоғи, тез-тез милтиллаши, қовоқларнинг чарчоқ ҳисси, кўзлари хиралашиши ва ҳақозо;
- уйқучанлик, қош минтақасида (пешонада), оксипитал ва париэтал минтақаларда бош оғриши, бош айланиши, оёқ-қўлларнинг оғриши, чарчоқ, белнинг пастки қисмидаги оғриқлар, юрак атрофида оғриқ, нафас қисилиши,

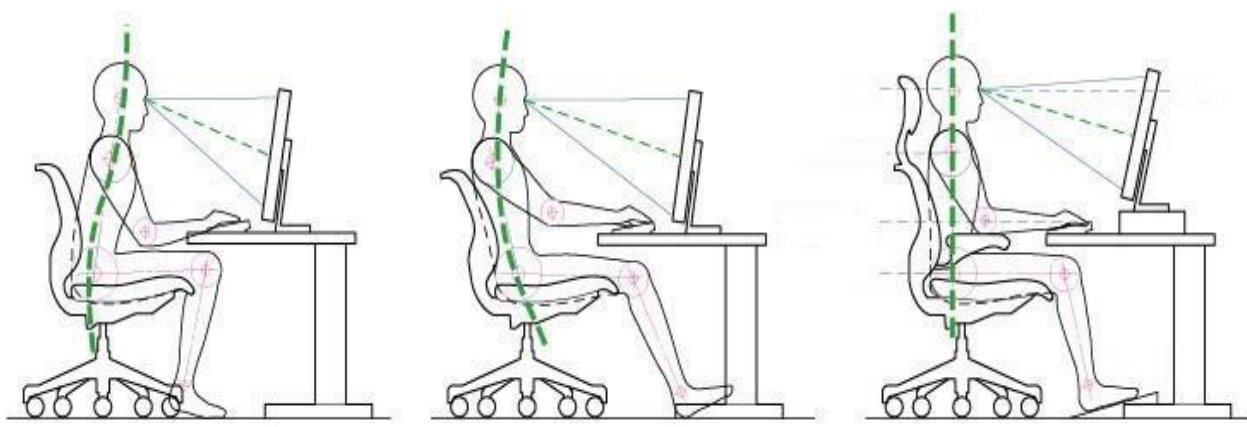
терининг ва шиллиқ пардаларнинг қуриши, айниқса бурун ва томоқнинг қуриши, ва ҳақозо;

-руҳий бузилишлар ва нейро-соматик касалликлар: хавотир, уйқунинг бузилиши, қизиқишларнинг торайиши, хотиранинг заифлашиши, хатолар сонининг кўпайиши, мўлжаллашнинг пасайиши;

-бронхит, бронхиал астма, ўткир нафас йўллари касалликлари, неврозлар, остеохондроз билан касалланишнинг кучайиши;

ошқозон-ичак тракти касалликларининг намоён бўлиши ёки кучайиши. Касалликнинг бундай кўринишлари компьютерда ишлаш вақтининг кўпайиши билан кескин ўсиб боради. Санитария ва бошқа хавфсизлик стандартларига мувофиқ шахсий компьютерлар жойлашган хона қуйидагилар билан жиҳозланган бўлиши керак:

- ёритиш тизимлари (табiiй ёки сунъий, умумий ёки комбинацияланган - агар керак бўлса);

Расм 1. Компьютерда ишлаш вақтида тўғри ўтириш қоидалари

Операторларнинг иш жойидаги иқлим шароити қуйидаги санитар-гигиена меъёрларига мос келиши керак:

- нисбий намлик - 40-60 %, лекин 75 % дан кўп бўлмаслиги;

Оператор шахсий компьютерда асосий ишларни бажараётганда иш жойидаги шовқин даражаси 50 дБ дан ошмаслиги керак. Операторнинг ишлаш ва дам олиш тартиби иш берувчи томонидан ўзаро келишув асосида Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат тўғрисидаги қонунларига мувофиқ белгиланади. Тармоқ келишуви, ташкилот ходимлари ва иш берувчи ўртасида тузилган Жамоа

шартномаси, иш берувчи ва оператор ўртасидаги меҳнат шартномаси (битими) ёки ташкилотнинг буйруғи билан белгиланади.

Компьютер электр таъминот жавонларининг эшикларини очиладиган томонида ва тақсимловчи шит ёнида диэлектрик гиламчалар тўшалган бўлиши керак. Ускунани монтаж қилиш ишлари, ячейка ва блокларни алмаштириш кучланишдан тўлиқ узиб қўйилган ҳолда бажарилиши керак. Компьютерларни уловчи кабеллар ажраткичларини кучланиш остида улаш ва ажратиш тақиқланади. Кучланиш узиб қўйилганидан сўнг тармоқ автоматида «Уланмасин! Одамлар ишламоқда» ёзувли тақиқловчи плакат осиб қўйилиши керак. Ишлар бажарилгандан сўнг ушбу плакатни осиб қўйган (ёки унинг ўрнидаги) ходим плакатни олиб қўйиши ва кучланишни улаши мумкин. Компьютерни ёқишда оператор ускунани улашни қуйидаги кетма-кетликда амалга ошириши лозим:

- таъминот блокини ёқиши;
- периферия қурилмаларини (принтер, монитор, сканер ва бошқалар) ёқиши;
- тизим блокини (процессор) ёқиши.

Қуйидаги ҳолатларда операторнинг иш бошлаши тақиқланади:

- ускунада носозлик аниқланганида;
- шахсий компьютерида ҳимоявий ерга улаш тизими йўқлигида.

Компьютер оператори иш вақтида қуйидаги талабларни бажариши шарт :

- фақат унга топширилган ва инструктаж олинган ишни бажаришга;
- иш жойини озода сақлашга;
- қурилманинг барча шамоллатиш туйнукларини очиқ ҳолатда сақлашга;
- “сичқонча” ташқи қурилмасини махсус гиламчанинг мавжудлигида қўллаш;
- муайян вақтга ишларни тўхтатиш зарурати туғилса, барча актив топшириқларни тартиб билан ёпишга;
- агар оператор компьютерда ишлаш давомидаги танаффус вақтида бевосита монитор яқинида (2 м. дан кам бўлган масофада) туришга мажбур бўлса, манбани узишга;
- шунинг билан бирга 2007 йил 29 мартдаги 0224-07 сон СанМваҚ «Шахсий компьютерлар, видеодисплейли терминаллар ва оргтехникада ишлашда санитария қоидалари ва нормалари» талабларини бажариш ҳамда иш ва дам олиш тартибига риоя қилишга;

- матнли ахборотлар билан ишлаганда қора белгиларни оқ фонда кўрсатишнинг физиологик режимини танлашга;

- иш вақтида белгиланган танаффусларга амал қилиш ва жисмоний тарбия танаффусларида кўз, бўйин, қўл, гавда ва оёқ учун тавсия этилган машқларни бажаришга.

Операторга иш вақтида қуйидагилар тақиқланади:

- бир вақтнинг ўзида монитор экрани ва клавиатурага тегиш;
- таъминот уланган вақтда тизим блоки (процессор)нинг орқа панелига тегиш;
- қурилмаларнинг устки панелларини қоғоз ва бошқа буюмлар билан тўлдириб ташлаш;
- ишлаш вақтида таъминотни узиб қўйиш;
- таъминотни тез-тез ўчириб ёқиш;
- тизим блоки (процессор), монитор юзасига, клавиатура, дисковод, принтер ва бошқа қурилмаларнинг иш юзасига нам тушишига йўл қўйиш;
- совукда қолган (қиш пайтида ташқаридан олиб кирилган) усқунани улаш;
- ўзбошимчалик билан усқунани очиш ва таъмирлаш.

Ёқилган усқунани, компьютер қурилмаларини очиқ қаровсиз қолдириш тақиқланади. Оператор авария ҳолатларида қуйидаги хавфсизлик талабларини амалга ошириши лозим :

Агар компьютерда носозлик юзага келса, компьютерни тармоқдан узиш керак. Носозлик сабабини ўзингиз тузатишга уринманг, бу ҳақда тегишли техник хизматга хабар бериш керак.

Электр симида ёки компьютерда ёнғин содир бўлган тақдирда, уни дарҳол тармоқдан узиш, 101 телефони орқали ўт ўчирувчиларга хабар бериш ва карбонат ангидрид ёки курук кукунли ўт ўчиргич билан ёнғинни ўчириш. Электр симларини ва жиҳозларини ўчириш учун кўпикли ўт ўчиргичлардан фойдаланиш тақиқланади, чунки кўпик электр токининг яхши ўтказувчиси ҳисобланади. Ишчи электр токи уриши ҳолатида, шикастланган кишига биринчи тиббий ёрдамни кўрсатиш, тиббий марказга мурожаат қилиш ёки шифокорни чақириш зарур.

Ускуна ёнаётганида таъминотни узиб қўйиши ҳамда углекислотали ва кукунли ёнғинни ўчириш воситалари ёрдамида ёнғин ўчоғини ўчириш чораларини кўриш, ёнғин хавфсизлиги хизматини чақириш ва ҳодиса тўғрисида раҳбарга хабар бериши.

Компьютер оператори иш вақти тугагандан сўнг қуйдаги ишларни бажарини талаб қилиниди:

- тармоқ вилкасини ушлаб турганда, компьютерни тармоқдан узиш, компьютерни электр симидан ушлаб узиш тақиқланади. Шахсий компьютерни ажратиб олинган қувват кабелли билан ажратганда, аввал электр вилкасини розеткадан, сўнгра электр симини компьютердан узиб қўйиш керак;
- Иш жойини тартибга келтириш;
- Шахсий компьютерни чангдан тозалаш фақат компьютерни тармоқдан ажратгандан сўнг амалга оширилиши керак;
- Компьютернинг ташқи юзаларини нейтрал ювиш воситаси эритмаси (кир совуни, шампун ва бошқалар) билан озгина намланган юмшоқ пахта мато билан тозалаш, бу ҳолда органик эритувчилардан (ацетон, бензин, спирт ва бошқалар) фойдаланиш мумкин эмас.
- Иш жойини кўздан кечириш ва тартибга келтириш, шахсий ҳимоя воситаларини шкафага қўйиш, юз-қўлингизни совун билан ювиш.
- Иш сменасининг тугагани тўғрисида бевосита раҳбарига хабар бериш.

Компьютер операторлари 8 соатли сменада иш куни давомида, танаффуслар сони ва давомийлиги бўйича қуйидагича тақсимланади:

- I-тоифа учун - смена бошлангандан 2 соатдан кейин ва тушлик танаффусидан кейин 2 соатдан кейин ҳар бири *15 дақиқадан* 2 та танаффус;
- II-тоифа учун - смена бошлангандан 2 соат ўтгач ва тушлик танаффусидан 1,5-2 соат ўтгач, ҳар бири 15 дақиқа ёки ишнинг ҳар соати *10 минут*;
- III-тоифа учун - смена бошлангандан 1,5-2 соат ўтгач ва тушлик танаффусидан кейин 1,5-2 соат ўтгач, ҳар бири 20 дақиқа ёки ҳар соатда *15 дақиқа*.

12 соатлик сменада дастлабки 8 соатида танаффуслар 8 соатлик иш билан бир хил:
- охириги 4 соат давомида (тоифаси ва иш туридан қатъий назар) - ҳар соатда *15 дақиқа*.

Шахсий компьютерда кетма-кет 2 соатдан ортиқ узилишларсиз ишлаш тавсия этилмайди.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Т.1992 йил 8-декабрь.
2. Ўзбекистон Республикасининг қонуни «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида қонунчилик палатаси томонидан 2016 йил 10-мартда қабул қилинган, сенат томонидан 2016 йил 25-августда маъқулланган ва 2016 йил 22- сентябрида 410-сонли қонун билан тасдиқланган.
3. 1995 йил 21-декабрда тасдиқланган ва 1996 йил 01-апрелда кучга кирган Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси.
4. Ўзбекистон темир йўллари” АЖ бошқарув раисининг Йил 11-майдаги 504-Н сонли буйруғи.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 12- июлдаги 267-сонли “Меҳнатни муҳофаза қилишга доир меъёрий ҳужжатларни қайта кўриб чиқиш ва ишлаб чиқиш тўғрисида”ги қарори.

